

VARIAN MELANAU SARAWAK: TINJAUAN DI MELANAU MATU

NORFAZILA AB. HAMID*
Universiti Kebangsaan Malaysia
norfazilaabhamid@ukm.edu.my

WAN ROBIAH MEOR OSMAN
Universiti Kebangsaan Malaysia
mowrobiah@ukm.edu.my

*Pengarang Perantara

ABSTRAK

Makalah ini membincangkan salah satu varian Melanau (VM) yang terdapat di Sarawak iaitu varian Melanau Matu (VM MT). Objektif kajian dalam makalah ini ialah menilai dan menyusun semula aspek-aspek fonologi yang masih belum mendapat penjelasan terhadap beberapa kajian tentang VM MT terutamanya dalam menentukan jumlah inventori fonem. Justeru, kajian ini bertujuan menyentuh aspek fonetik dan fonologi dengan cara mendeskripsikan sistem fonologi VM MT dengan memaparkan penyebaran bunyi vokal, diftong dan melihat keberadaan alternasi dalam VM MT ini. Pendekatan yang dimanfaatkan dalam mencapai objektif kajian ini ialah pendekatan struktural. Hasil kajian membuktikan bahawa VM MT mempunyai 6 fonem vokal, iaitu /i, u, e, o, ə, a/, memiliki lima diftong, iaitu /-oj, -aw, -aj, -ej, -uj/, 19 fonem konsonan yang terdiri daripada tujuh konsonan letupan /p, b, t, d, k, g, ʔ/, satu konsonan letusan /dʒ/, tiga konsonan geseran /s, ʃ, h/, empat konsonan nasal /m, n, ŋ, ŋ/, satu konsonan getaran /r/, satu konsonan sisian /l/ dan dua konsonan separuh vokal /w, j/. Kajian ini diharap dapat menembus yang samar, menemukan sesuatu yang hilang, menyingkap yang tersembunyi dan menghasilkan satu penemuan yang baharu dengan lebih telus.

Kata kunci: Fonem; fonologi; Melanau Matu; penyebaran; struktural

VARIANT MELANAU SARAWAK: REVIEW IN MELANAU MATU

ABSTRACT

The paper discusses one variant Melanau (VM) in Sarawak, namely variants Melanau Matu (VM MT). The objective in this paper is to evaluate and reorganize aspects of phonology which has yet to get clarification on a number of studies on VM MT especially in determining the amount of phoneme inventory. Therefore, this study aimed to affect aspects of phonetics and phonology to describe how the phonological system VM MT with displays spread vowel, diphthong and see the presence of alternation in this MT VM. The approach used to achieve the objectives of this study is the structural approach. The results prove that the VM MT has 6 vowel phonemes, namely / i, u, e, o, ə, a /, have five diphthongs, / -oj, -aw, -aj, -ej, -uj /, 19 consonant phonemes which consist of seven explosive consonants /p, b, t, d, k, g, ʔ/, a africcate consonants /dʒ/, three fricative consonants /s, ʃ, h/, four nasal consonants /m, n, ŋ, ŋ/, a vibration consonant / r /, a lateral

consonant /l/ and two semi-vowel consonants /w, j/. This research hopes to penetrate the murky, find something missing, reveal the hidden and produce a breakthrough, with greater transparency.

Keywords: Phoneme; phonology; Melanau Matu; distribution; structural

PENGENALAN

Sarawak merupakan salah sebuah negeri yang terbesar di Malaysia yang mempunyai keluasan kira-kira 47,000 batu persegi. Nama Sarawak diambil sempena nama Sungai Sarawak yang terdapat di Kuching, iaitu ibu negeri Sarawak. Mengikut sejarah, Sarawak telah didiami oleh manusia kira-kira 40,000 tahun dahulu dan ia juga merupakan sebuah negeri yang paling awal diduduki oleh manusia di Asia Tenggara. Hal ini dapat dibuktikan dengan pelbagai penemuan yang dijumpai di penempatan-penempatan prasejarah seperti di Gua Niah. Antara penemuan arkeologi yang ditemui adalah tulang manusia, tembikar, perkakas seperti pisau dan kapak batu, lukisan di dinding dan bekas tapak perkuburan (Tajuddin B. Hj. Hussein, 2009). Kini, Sarawak dapat menampung jumlah penduduk yang ramai iaitu kira-kira berjumlah sebanyak 2,176,800 orang penduduk dan mempunyai pantai sepanjang 800 kilometer, iaitu sepanjang pantai Barat Laut Pulau Borneo. Negeri Sarawak dipisahkan dengan jarak 600 km Laut Cina Selatan dari Semenanjung Malaysia. Sarawak juga dikenali sebagai Bumi Kenyalang. Sebelum Mac 2002, Sarawak terbahagi kepada sembilan bahagian, iaitu Kuching, Sri Aman, Sibul, Miri, Limbang, Sarikei, Kapit, Samarahan dan Bintulu (Information Malaysia 1992-93 Year Book, 1992:720). Namun begitu, pada 1 Mac 2002 bahagian Matu telah diisytiharkan sebagai Bahagian Kesepuluh dalam pentadbiran Sarawak. Selepas itu, Betong pula turut diisytiharkan sebagai Bahagian Kesebelas dalam pentadbiran Sarawak.

Menurut Asmah (1983: xi), orang di Sabah dan Sarawak dikenali melalui nama yang mungkin menunjukkan satu kumpulan secara linguistiknya bervariasi atau sesuatu kumpulan yang mempunyai satu bahasa. Sama situasinya dengan Sabah, negeri Sarawak juga mempunyai pelbagai bahasa sukuan. Asmah (1983: xii) membahagikan kaum dan bahasa yang digunakan di Sarawak seperti berikut:

Kaum

Melanau
Bidayuh

Penan
Kayan
Kenyah
Narom
Iban
Kelabit
Lun Bawang

Bahasa

Melanau di Bintulu
Bidayuh di Serian
Biatah di Kuap
Penan di Long Iman
Kayan di Long Miri
Kenyah di Long Terawang
Narom
Iban
Kelabit
Lun Bawang

Setiap suku kaum ini, mendiami kawasan tertentu di Sarawak. Menurut Asmah (1975:14-17), orang-orang Melanau menduduki tempat-tempat di antara Tanjung Kedorong dengan Kuala Rejang. Kaum Kelabit, kebanyakannya mendiami kawasan-kawasan di atas bukit di daerah pedalaman (Utara Sungai Baram). Suku Bisaya terdapat di pinggir-pinggir sungai Limbang dan dekat sempadan Brunei. Manakala, suku Murut menduduki kawasan di sungai-sungai Baram, Rejang, dan Limbang. Setiap suku kaum tadi mempunyai bahasa yang tersendiri.

Kajian ke atas kelompok bahasa Melanau telah pun dilakukan hampir mencecah dua abad lamanya. Dalam jangka masa itu, sudah banyak kajian tentang kelompok bahasa Melanau ini diterbitkan sama ada dalam bentuk buku, tesis, dan jurnal. Sebanyak 27 kajian lampau telah dirujuk bagi mendapatkan gambaran awal berkenaan kajian yang telah dilakukan oleh pengkaji terdahulu. Terdapat 23 VM yang terdapat di Sarawak dan sudah tentunya melibatkan lokasi geografinya yang berbeza. Hasil daripada bacaan kajian lampau yang dirujuk, menunjukkan kajian bahasa Melanau ini bukanlah satu kajian yang bersifat menyeluruh bagi mewakili kelompok Melanau. Masih banyak kawasan Melanau yang belum diterokai. Namun begitu, bukanlah pengkaji sifatkan ini sebagai satu kelemahan terhadap kajian terdahulu kerana setiap pengkaji berhak menentukan kawasan kajian yang ingin diterokai berlandaskan minat, kepakaran, atau mungkin tempoh kajian yang ingin dilakukan agak terhad menyebabkan kawasan yang ingin dikaji agak terbatas.

Justeru, dapat dinyatakan kajian terdahulu banyak memberikan sumbangan, telah memberi ruang dan menjadi petunjuk jalan bagi kajian akan datang bagi melihat dengan lebih mendalam dan meluaskan lagi skop kajian berlandaskan kajian dalam ilmu kebahasaan ini. Kelompongan kajian terdahulu adalah satu kelebihan kepada pengkaji yang baru untuk mengisi setiap kelompongan penyelidikan sebelumnya. Oleh itu, dalam makalah ini tumpuan kajian dikhususkan kepada varian Melanau Matu (VM MT), iaitu satu varian yang dianggap penting dalam memanifestasikan semua varian Melanau yang lain. Selain itu, pada asasnya objektif kajian dalam makalah ini ialah mendeskripsikan aspek-aspek fonologi yang belum mendapat penjelasan terhadap beberapa kajian tentang VM MT. Justeru, kajian ini bertujuan menyentuh aspek fonetik dan fonologi (lihat juga kajian Mohd Tarmizi Hasrah, Rahim Aman & Shahidi A.H, 2010; Saidatul Nornis Hj. Mahali, 2010; Kaharuddin & Rahim Aman, 2011) dengan cara mendeskripsikan sistem fonologi VM MT dengan memaparkan penyebaran bunyi vokal, diftong dan konsonan dalam kata VM MT berlandaskan pendekatan struktural (lihat juga kajian yang sama dalam Norfazila Ab Hamid & Rahim Aman, 2015, Norfazila Ab Hamid et al. 2017, Norfazila Ab. Hamid & Rahim Aman, 2017, Norfazila Ab Hamid 2019 dan 2020, Norfazila Ab Hamid & Norhasliza Ramli, 2021 & Norfazila Ab Hamid et al. 2023).

METODOLOGI

Menurut Wan Hashim Wan Teh (1980: xv), kajian lapangan atau kajian luar dalam pengertian umum merujuk kepada apa sahaja penyelidikan yang dilakukan oleh seseorang di luar kongkongan fizikal, tempat, atau ruang seperti di luar bilik, di luar bilik pejabat, di luar kampus, di luar negeri, dan sebagainya. Dalam bidang linguistik, kajian lapangan digunakan untuk mendapatkan data yang diperlukan. Salah satu aspek penting dalam kajian lapangan ialah strateginya untuk memantapkan sesuatu hasil kajian. Richards & Rodgers (dlm Henry, 1991: 1) pula, mengatakan metodologi mencakupi sukatan, pendekatan, strategi atau teknik, dan prosedur. Oleh itu, bolehlah dikatakan metodologi merupakan cara atau tatacara gerak kerja dalam sesuatu penyelidikan. Metod atau kaedah yang baik dan sesuai akan menghasilkan dapatan kajian yang baik. Dalam

melakukan sesuatu kajian, beberapa kaedah tertentu boleh digunakan untuk memungut, menganalisis, serta mentafsir data.

Oleh itu, dengan kata lain kerja lapangan ini adalah penting untuk pengkaji mendapatkan maklumat serta data yang kukuh bertepatan objektif kajian. Dalam kajian lapangan ini, aspek yang diteliti ialah pemilihan senarai kata/soal selidik, pemilihan kawasan dan batasan kajian, pemilihan informan, pengumpulan data dan pemaparan data serta analisis data. Dalam kajian ini, soal selidik yang digunakan merupakan senarai kata yang digunakan oleh Rahim Aman (1997), dalam kajiannya yang bertajuk '*Perbandingan fonologi dan morfologi bahasa Iban, Kantuk, dan Mualang*'. Walaupun, senarai kata ini pada asasnya diambil daripada senarai kata tersebut, namun dalam kajian ini, senarai kata tersebut telah diubah suai supaya bersesuaian dengan masyarakat yang dikaji (lihat Mohd Tarmizi Hasrah et al. 2010, Kaharuddin & Rahim, 2011, Norfazila Ab. Hamid, 2014, Norfazila & Rahim, 2016 dan 2017, Norfazila et al. 2017, Norfazila Ab Hamid 2019 dan 2020, Norfazila Ab Hamid & Norhasliza Ramli, 2021 & Norfazila Ab Hamid et al. 2023). Senarai kata ini terdiri daripada 473 perkataan yang terdiri daripada 12 domain makna ini diambil dan diuji sendiri oleh pengkaji di kawasan lapangan terhadap VM MT. Dua belas domain makna tersebut dapat dilihat seperti di bawah.

1. Tubuh Badan	7. Alat Pertanian
2. Kata Kerja	8. Makanan
3. Alat Rumah	9. Waktu dan Cuaca
4. Nama dan Ganti Nama	10. Kata Ukuran
5. Binatang	11. Pakaian
6. Persaudaraan	12. Kata Bilangan

Lokasi kajian ialah di kawasan Matu. Peta 1 menunjukkan peta kawasan kajian VM MT. Matu terletak di bawah pentadbiran Muara Rejang termasuklah daerah Sarikei dan Daro. Matu merupakan sebuah perkampungan kecil yang merangkumi Kampung Kuala Matu, Kampung Sekaan, Kampung Jamoreng dan Kampung Tian. Daerah Matu mempunyai kawasan seluas 667.28 km persegi yang meliputi daerah kecil Igan, iaitu satu-satunya daerah kecil yang terletak di bawah pentadbiran daerah Matu.

PETA 1. Kawasan Kajian VM MT

PENGUMPULAN DATA

Dalam menentukan kaedah yang digunakan untuk mengumpulkan data, seseorang pengkaji haruslah pandai memilih kaedah yang sesuai semasa menjalankan penyelidikan. Hal ini disebabkan, penggunaan kaedah yang sesuai akan menentukan data yang diperoleh adalah tepat. Dalam kajian ini, pengkaji telah menggunakan metode cakap. Menurut Mahsun (2005:93), metode cakap disebabkan cara percakapan antara peneliti dengan informan. Adanya percakapan antara peneliti dengan informan mengandungi erti terdapat kontak antara mereka. Oleh itu, data diperoleh melalui penggunaan bahasa secara lisan. Teknik yang akan diguna pakai semasa mengumpul data ialah temu bual, rakaman dan pemerhatian ikut serta.

Menurut Wan Hashim Wan Teh (1980:7), temu bual ialah satu proses interaksi antara penemu bual dengan responden yang bertujuan mendapatkan maklumat. Dalam kajian ini, teknik temu bual ini digunakan oleh pengkaji. Soalan yang ditanya kepada informan ialah berkaitan dengan senarai kata yang telah disediakan oleh pengkaji. Semasa sesi temu bual, pengkaji telah menggunakan pelbagai cara dan gaya bagi melancarkan sesi temu bual. Salah satu cara yang digunakan bagi mengajukan soalan yang berkaitan dengan anggota tubuh badan, contohnya perkataan 'kuku', pengkaji menggunakan cara dengan bertanyakan "Pak cik, ini panggil apa?" sambil pengkaji tunjukkan kuku. Cara ini sejajar dengan cara yang pernah digunakan oleh Dieth dan Orton (Trudgill, 1990:33): "Apakah yang ada dalam poket saya? [Dengan menunjukkan poket yang kosong] (tidak ada, tiada).

Bagi mengelakkan informan daripada merasa bosan pengkaji cuba beralih topik dengan meminta informan bercerita tentang sejarah hidupnya. Berkait dengan penceritaan sejarah hidup ini, contohnya informan di kawasan Balingian menceritakan bahawa penduduk awal Balingian ini merupakan penduduk yang berasal daripada Penan dan bahasanya pula bercampur dengan Punan. Sekiranya pengkaji melihat informan merasa letih, pengkaji mengajak informan berehat dengan cara mempersilakan informan minum minuman yang disediakan. Selepas berehat selama 8 hingga 12 minit, pengkaji membawa informan kembali ke topik asal, iaitu menanyakan soalan yang berkaitan dengan senarai kata. Tempoh sesi soal jawab ini mengambil masa selama 2 hingga 3 jam.

Semasa pengkaji menemu bual informan, pengkaji turut menggunakan teknik rakaman. Teknik rakaman ialah teknik yang paling baik digunakan dalam sesuatu kajian. Hal ini disebabkan, dengan menggunakan teknik ini maklumat yang diperoleh ini akan dapat disimpan dengan lebih lama untuk dibuat rujukan. Menurut Labov (1972:13), untuk memperoleh data yang bermutu dan lengkap daripada perbualan individu adalah dengan cara merakamkan perbualan yang disertai pemerhatian ikut serta. Dalam kajian ini, rakaman dilakukan secara sedar iaitu informan diajukan soalan dan setiap perbualan itu dirakam. Segala rakaman perbualan yang berkaitan dengan data kajian ini kemudian ditranskripsikan dalam bentuk fonetik. Transkripsi data menggunakan lambang fonetik antarabangsa (IPA). Teknik transkripsi ini digunakan semasa proses temu-bual berlangsung dengan informan.

Bagi melengkapkan data, pengkaji turut menggunakan teknik pemerhatian ikut serta. Teknik ini digunakan oleh pengkaji bagi memastikan ujaran oleh informan ini terhadap sesuatu perkara yang dibicarakan adalah benar. Dalam perbualan ini, pengkaji turut ikut serta dalam perbualan dan mencatatkan serba sedikit tentang maklumat yang berkaitan dengan tajuk kajian pengkaji. Perkataan yang kurang jelas didengar dicatatkan ditanya kembali oleh pengkaji kepada informan terbabit. Kaedah ini sesuai digunakan memandangkan percakapan adalah spontan dan bersifat natural.

PEMAPARAN DATA DAN ANALISIS DATA

Menurut Mahsun (1995:14) kaedah pemaparan data melibatkan dua cara, iaitu i) perumusan data dengan menggunakan istilah biasa dan istilah teknikal linguistik antaranya fonologi; dan ii) perumusan menggunakan simbol atau lambang tertentu. Kedua-dua cara ini diterapkan dalam menganalisis data dalam kajian ini. Perumusan data menggunakan istilah biasa dan teknikal seperti fonetik, fonologi, fonem, fonemik, alternasi, rekonstruksi, retensi, inovasi, pengelasan, refleks dan lain-lain lagi. Istilah teknikal ini berkait dan sesuai dengan kajian yang dilaksanakan oleh pengkaji contohnya dalam bidang dialektologi dan ilmu bandingan ini. Antara simbol yang digunakan dalam kajian ini ialah:

- 1) (/ /), kurungan miring ini bermaksud mengapit unsur fonologi;
- 2) (/), melambangkan di persekitaran;
- 3) ([]), kurungan siku mengapit unsur bunyi;
- 4) (#), simbol dalam lingkungan tertentu;
- 5) (K), lambang konsonan;
- 6) (V), lambang vokal;
- 7) (ø), lambang perubahan kosong;
- 8) (ŋ), konsonan nasal velar;
- 9) (ɲ), konsonan nasal palatal;
- 10) (ʔ), konsonan plosif glotal tidak bersuara;
- 11) (dʒ), konsonan afrikat palatal bersuara;
- 12) (ɣ), konsonan frikatif velar bersuara;
- 13) (ə), vokal tengah (schwa);

PENDEKATAN STRUKTURAL

Kajian ini memanfaatkan pendekatan struktural. Struktural merupakan satu fahaman yang wujud di Eropah berikutan kebangkitan struktural linguistik yang dipelopori oleh Ferdinand de Saussure. Pendekatan struktural ini berasaskan prinsip-prinsip teori strukturalisme. Teori ini mula berkembang pada tahun 1960-an sebagai satu usaha untuk menerapkan kaedah dan wawasan Ferdinand de Saussure pengasas linguistik moden kepada kesusasteraan (Terry Eagleton, 1983:106). Saussure yang merupakan seorang ahli falsafah Swiss (1857-1913) percaya bahawa bahasa mempunyai struktur dalaman yang tersendiri dan mempunyai peraturan-peraturan yang sistematik (Charles, E. Bressler, 1999:89). Oleh itu, dalam analisis data yang berkait rapat dengan bidang fonologi, pendekatan struktural diguna pakai dalam menganalisis data. Pemilihan pendekatan ini sebenarnya didasarkan pada beberapa hipotesis umum yang terdapat dalam pendekatan ini. Pertama, kaedah yang digunakan ~~pakai~~ dalam pendekatan ini ~~adalah~~ bersifat empiris (induktif). Berdasarkan kaedah ini, sejumlah korpus bahasa yang diperoleh digeneralisasikan secara sistematik. Kedua, bahasa itu ialah ujaran dan kemudian barulah tulisan. Jadi, yang diteliti dan dicatat ialah bahasa lisan. Ketiga, bahasa merupakan satu produk yang terdiri daripada unsur bunyi dan makna. Keempat, pengelasan bunyi berdasarkan distribusi. Pemilihan pendekatan ini adalah wajar kerana sesuai dengan objektif kajian.

Dalam pendekatan struktural, kaedah deskriptif sesuai digunakan untuk memerihalkan aspek bunyi-bunyi bahasa, konsonan, vokal, dan diftong yang terdapat dalam kawasan kajian ini.

Menurut Abdullah Hassan (1980:66), analisis deskriptif terbit daripada kaedah tradisi yang menghuraikan struktur bahasa, termasuklah bunyinya. Bunyi-bunyi yang didengar itu dipinggalkan dan diberi lambang. Kemudiannya, bunyi-bunyi tersebut digolongkan kepada sesuatu jenis atas dasar persamaan ciri fonetiknya. Kaedah ini hanya memerlukan penjelasan, huraian atau tafsiran data tentang ciri bahasa sebagaimana ciri itu wujud dan digunakan oleh para penuturnya.

Dalam kajian ini, data dipecahkan kepada dua, iaitu bunyi dan kata. Setiap kata ditranskripsikan ke dalam bentuk fonetik. Menurut Samarina (1993:220), transkripsi fonetik adalah penting kerana ia dapat menentukan sama ada sesuatu kajian itu berjaya atau tidak. Dalam kajian linguistik, transkripsi fonetik digunakan untuk menunjukkan secara tepat bunyi atau ciri-ciri bunyi yang terdapat dalam ujaran yang telah dianalisis. Transkripsi fonetik dilakukan menggunakan lambang fonetik antarabangsa (*International Phonetic Alphabet* (IPA)). Setiap bunyi yang wujud dalam kawasan kajian ini dipaparkan dalam bentuk rajah. Seterusnya, penyebaran bunyi konsonan, vokal, dan diftong dalam kata sama ada pada awal, tengah, atau pada akhir kata dipaparkan mengikut kawasan.

ANALISIS DAN DAPATAN KAJIAN

Dalam bahagian ini, pengkaji akan memaparkan inventori dan penyebaran vokal, diftong dan konsonan dalam kata bagi kawasan kajian. Penyebaran sistem fonem ini memperlihatkan keberadaan fonem berdasarkan posisinya dalam perkataan, iaitu di posisi awal, tengah atau akhir. Varian Melanau (VM) yang diketengahkan dalam makalah ini merujuk kepada VM MT.

SISTEM FONEM VOKAL VARIAN MELANAU MATU

Berdasarkan analisis data yang dilakukan, didapati VM Matu (MT) mempunyai 6 fonem vokal iaitu /i, u, e, o, ə, a/ yang terdiri daripada dua vokal depan, dua vokal tengah, dan dua vokal belakang. Inventori fonem vokal ini dapat dilihat dalam Jadual 1.

JADUAL 1. Inventori Vokal VM MT

Bahagian	Depan	Tengah	Belakang
Kedudukan			
Tinggi	i		u
Separuh Tinggi	e	ə	o
Separuh Rendah	ɛ	a	ɔ
Rendah			

Berdasarkan Jadual 1, terdapat 2 fonem vokal tinggi, iaitu vokal tinggi depan /i/ dan vokal tinggi belakang /u/ yang dibunyikan sebagai [i] dan [u], hadir dalam semua lingkungan kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir kata. Selain itu, terdapat dua fonem vokal separuh tinggi, iaitu vokal separuh tinggi depan /e/ yang dibunyikan sebagai [e] dan vokal separuh tinggi belakang /o/ yang dibunyikan sebagai [o]. Fonem /e/ dan /o/ hanya hadir pada posisi tengah kata dan akhir kata. Manakala, fonem vokal separuh rendah tengah /ə/ yang dibunyikan sebagai [ə] pula hanya hadir pada posisi tengah dan akhir kata. Seterusnya, fonem vokal rendah tengah /a/ yang dibunyikan

sebagai [a] hadir pada awal dan tengah kata sahaja. Contoh kesemua penyebaran fonem vokal VM MT yang hadir pada posisi kata tertentu ini boleh dilihat dalam Jadual 2.

JADUAL 2. Penyebaran Fonem Vokal dalam VM MT

Jenis Vokal	Penyebaran Vokal Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/i/	[imit]	kecil	[labiʔ]	datang	[tupi]	dapur
/u/	[ubas]	baru	[putaʔ]	muntah	[gu]	hutan
/e/	[etah]	ini	[lakej]	tua	[tadzɛ]	taji
/o/	-		[padon]	atap	[bukɔ]	keladi
/ə/	-		[bətis]	betis	[tigə:]	berdiri
/a/	[agəp]	tangan	[bajah]	buaya	-	

Seterusnya, dalam VM MT, vokal rangkap terdiri daripada urutan dua bunyi vokal sahaja. Terdapat empat jenis urutan vokal rangkap dalam VM MT, iaitu vokal rangkap depan – depan, vokal rangkap depan – tengah, vokal rangkap belakang – tengah dan vokal rangkap belakang – belakang. Jadual 3 menunjukkan penyebaran jenis urutan vokal rangkap yang terdapat dalam VM MT.

JADUAL 3. Penyebaran Urutan Vokal Rangkap dalam VM MT

Vokal Rangkap	Struktur Urutan Vokal	MT	BMS
1) Depan-depan	/i/ + /e/	[dudien]	melihat
2) Depan-tengah	/i/ + /ə/	[tiliən]	terbang
3) Belakang-tengah	/u/ + /a/	[muaŋ]	kering
4) Belakang-belakang	/u/ + /o/	[buok]	ekor

Selain daripada vokal rangkap yang terdapat dalam varian ini, terdapat juga proses pemanjangan vokal varian Melanau Matu. Sama dengan Varian Melanau Mukah, proses pemanjangan vokal dalam varian ini hanya terdapat pada perkataan yang berakhir dengan pola suku kata terbuka. Contoh data adalah seperti yang terdapat dalam Jadual 4.

JADUAL 4. Penyebaran Pemanjangan Vokal dalam VM MT

Penyebaran Pemanjangan Vokal Pada Posisi Kata					
Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
-		-		[naʔe:]	perut
				[tigə:]	berdiri

Selanjutnya, berdasarkan kajian yang dilakukan, varian Melanau MT memiliki lima diftong diftong iaitu /oj, aw, aj, ej dan uj/ yang dibunyikan sebagai [oj, aw, aj, ej dan uj]. Lima diftong ini hanya hadir pada posisi akhir kata. Contoh data yang diutarakan ialah seperti dalam Jadual 5.

JADUAL 5. Penyebaran Diftong dalam VM MT

Jenis Diftong	Penyebaran Diftong Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/oj/	-		-		[saloj] [tudoj]	perahu tidur
/aw/	-		-		[ləŋaw] [bəlabaw]	ngilu tikus
/aj/	-		-		[mataj] [bulaj]	mati kiri
/ej/	-		-		[kapej] [mudej]	bahu bohong
/uj/	-		-		[apuj]	api

Seterusnya, VM MT mempunyai 19 fonem konsonan; tujuh buah konsonan letupan /p, b, t, d, k, g, dan ʔ/, satu konsonan letusan /dʒ/, tiga konsonan geseran /s, ʃ, h/, empat konsonan nasal /m, n, ɲ, ŋ/ satu konsonan getaran /r/, satu konsonan sisian /l/ dan dua konsonan separuh vokal /w, j/. Jadual 6 memaparkan inventori fonem konsonan yang wujud dalam VM MT.

JADUAL 6. Inventori Konsonan VM MT

Daerah Sebutan Cara Sebutan	Dua- Bibir	Gigi- Gusi	Lelangit Keras	Lelangit Lembut	Pita Suara
Letupan/Plosif	Tbs	p	t		ʔ
	Bs	b	d		
Letusan/ Afrikat	Tbs				
	Bs			dʒ	
Geseran/Frikatif	Tbs		s		h
	Bs			ʃ	
Sengau/ Nasal	Tbs				
	Bs	m	n	ɲ	
Getaran/Trill	Tbs				
	Bs		r		
Sisian/Lateral Separuh Vokal	Bs		l		
	Tbs				
	Bs	w		j	

Konsonan letupan yang terdapat dalam VM MT ialah konsonan letupan dua bibir, gigi-gusi, lelangit lembut dan pita suara. Konsonan-konsonan tersebut ialah /p, b, t, d, k, g dan ʔ/. Terdapat

dua fonem letupan dua bibir iaitu /p/ dan /b/ yang dibunyikan sebagai [p] dan [b] dalam VM MT. Letupan dua bibir tak bersuara /p/ boleh hadir pada posisi awal, tengah, dan akhir kata, manakala letupan dua bibir bersuara /b/ hanya terdapat pada posisi awal dan tengah kata. Terdapat dua jenis letupan gigi-gusi dalam VM MT, iaitu /t/ dan /d/ yang dibunyikan sebagai [t] dan [d]. Konsonan letupan gigi gusi tak bersuara /t/ dan konsonan letupan gigi gusi bersuara /d/, wujud dalam semua posisi kata, iaitu pada awal, tengah, dan akhir. Selanjutnya, terdapat dua konsonan letupan lelangit lembut iaitu /k/ dan /g/ yang dibunyikan sebagai [k] dan [g]. Konsonan letupan lelangit lembut tak bersuara /k/ hadir pada semua posisi kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir dan konsonan letupan lelangit lembut bersuara /g/ hanya hadir pada posisi awal dan tengah kata. Seterusnya, konsonan letupan pita suara /ʔ/ yang dibunyikan sebagai [ʔ] hanya terdapat pada posisi tengah dan akhir kata. Contoh kesemua kehadiran konsonan letupan pada posisi kata dalam VM MT ini boleh dilihat dalam Jadual 7.

JADUAL 7. Penyebaran Konsonan Letupan dalam VM MT

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Letupan Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/p/	[padon]	atap	[tupi]	dapur	[agəp]	tangan
/b	[bətis]	betis	[labiʔ]	datang	-	
/t/	[tigik]	kotor	[katel]	katil	[təbət]	dinding
/d/	[daʔun]	daun	[kudən]	belanga	[pusəd]	pusat
/k/	[kudən]	belanga	[siko]	siku	[kəpik]	bantal
/g/	[gadoŋ]	hijau	[tigit]	busuk	-	
/ʔ/	-		[maʔit]	ipar	[labiʔ]	datang

Dalam VM MT ini hanya terdapat satu fonem konsonan letusan, iaitu letusan lelangit keras bersuara ialah /dʒ/ yang dibunyikan sebagai [dʒ]. Bunyi konsonan [dʒ] hanya hadir pada posisi awal dan tengah kata. Contoh dapat dilihat seperti yang terdapat dalam Jadual 8.

JADUAL 8. Penyebaran Konsonan Letusan dalam VM MT

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Letusan Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/dʒ/	[dʒawaj] [dʒəlak]	muka lidah	[kədʒah] [sədʒok]	bekerja dingin	-	

Terdapat tiga konsonan geseran dalam VM MT, iaitu /s/, /ʃ/, dan /h/. Konsonan geseran gigi-gusi tak bersuara /s/ yang dibunyikan sebagai [s] didapati hadir pada semua posisi kata, iaitu awal, tengah dan akhir kata. Konsonan geseran lelangit lembut bersuara /ʃ/, yang dibunyikan sebagai [ʃ] dalam perkataan didapati hadir pada posisi tengah dan akhir kata. Konsonan geseran pita suara tak bersuara /h/ yang dibunyikan sebagai [h] dalam perkataan, hanya hadir pada posisi akhir kata.

Contoh kesemua konsonan geseran dan bunyi konsonan ini dalam setiap posisi kata tertentu dalam perkataan boleh dilihat dalam Jadual 9.

JADUAL 9. Penyebaran Konsonan Geseran dalam VM MT

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Geseran Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/s/	[silo]	kuku	[aso]	anjing	[anus]	atap
/ʃ/	-		[tuʃəh]	tuli	[mupəʃ]	pukul
/h/	-		-		[sijah]	garam

Seterusnya, terdapat empat konsonan sengau dalam VM MT iaitu /m/, /n/, /ŋ/, dan /ɲ/. Konsonan sengau dua bibir /m/, yang dibunyikan sebagai [m] hadir pada semua posisi kata, iaitu pada awal, tengah, dan akhir kata. Manakala, konsonan sengau gigi-gusi /n/, yang dibunyikan sebagai [n] turut hadir pada semua posisi kata, iaitu pada awal, tengah, dan akhir kata. Konsonan sengau lelangit keras /ɲ/, yang dibunyikan sebagai [ɲ] hadir pada posisi awal dan tengah kata dan konsonan sengau lelangit lembut /ŋ/ yang dibunyikan sebagai [ŋ], hadir pada semua posisi kata, iaitu pada posisi awal, tengah, dan akhir. Contoh kesemua konsonan sengau yang hadir pada posisi kata tertentu boleh dilihat dalam Jadual 10.

JADUAL 10. Penyebaran Konsonan Sengau dalam VM MT

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Sengau Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/m/	[mubəl]	bisu	[ramot]	akar	[biləm]	hitam
/n/	[naʔe:]	perut	[sinek]	kencing	[kudən]	belanga
/ɲ/	[ɲak]	lemak	[maɲit]	tajam	-	
/ŋ/	[ŋadan]	nama	[muŋuk]	duduk	[padoŋ]	atap

Konsonan getaran gigi-gusi /r/ yang dibunyikan sebagai [r], dalam VM MT ini hanya hadir pada posisi awal dan tengah kata. Contoh perkataan ialah seperti yang terdapat dalam Jadual 11.

JADUAL 11. Penyebaran Konsonan Getaran dalam VM MT

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Getaran Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/r/	[ramot]	akar	[bər̩si]	bersih	-	
	[raman]	hanyut	[laturun]	berenang		

Konsonan sisian gigi-gusi bersuara /l/ yang dibunyikan sebagai [l] dalam perkataan, wujud pada semua posisi kata, iaitu pada awal, tengah, dan akhir. Contoh penyebaran konsonan ini ialah seperti yang terdapat dalam Jadual 12.

JADUAL 12. Penyebaran Konsonan Sisian dalam VM MT

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Sisian Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/l/	[latup] [labiʔ]	timbul datang	[bulaj] [tolaj]	kiri lelaki	[mubəl] [katel]	bisu katil

Dalam VM MT, terdapat konsonan /w/ dan /j/ yang dibunyikan sebagai [w] dan [j]. Konsonan separuh vokal dua bibir /w/, hanya hadir pada posisi tengah dan akhir kata manakala konsonan separuh vokal lelangit keras /j/, hadir pada semua posisi kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir. Sama seperti VM MKH, pada akhir perkataan didapati kedua-dua konsonan dalam VM MT ini memperlihatkan sebagai satu penyatuan bagi membentuk diftong. Contoh penyebaran konsonan separuh vokal ini boleh dilihat dalam Jadual 13.

JADUAL 13. Penyebaran Konsonan Separuh Vokal dalam VM MT

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Separuh Vokal Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/w/	-		[dzawaj] [sawah]	muka isteri	[ləɲaw] [law]	ngilu hari
/j/	[juʔ]	ya	[kujad] [sijah]	kera garam	[pipej] [mudej]	pipi bohong

Selain itu, rangkap konsonan (gugus konsonan) VM MT memperlihatkan wujudnya empat jenis konsonan rangkap yang terdiri daripada rangkap konsonan bukan homorganik nasal dan homorganik nasal. Rangkap konsonan bukan homorganik nasal /pl-/ yang hadir pada posisi awal kata pada kata dua suku kata sebenarnya merupakan kontraksi suku kata pertama daripada kata polisilabel. Konsonan bukan homorganik nasal turut hadir pada posisi tengah kata iaitu konsonan /-rs-/. Selain itu, varian ini turut memperlihatkan wujudnya rangkap konsonan homorganik nasal yang hadir pada posisi awal dan tengah kata. Pada posisi ini, rangkap homorganik nasal ini wujud dalam bentuk konsonan nasal + letupan. Kesemua rangkap konsonan bukan homorganik nasal dan homorganik nasal membentuk konstruksi seperti berikut; bukan homorganik nasal /pl- dan -rs-/ dan homorganik nasal /mp- dan -nt-/. Contoh kehadiran rangkap konsonan ini boleh dilihat dalam Jadual 14.

JADUAL 14. Penyebaran Rangkap Konsonan dalam VM MT

Rangkap Konsonan	Penyebaran Rangkap Konsonan Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/pl-/	[pluwən]	sepuluh	-		-	

/-rs-/	-	[bɛrsi]	bersih	-
/mp-/	[mpat]	empat	-	-
/-nt-/	-	[dʒantonʝ]	jantung	-

KESIMPULAN

Dalam makalah ini, pengkaji telah mendeskripsikan aspek-aspek fonologi yang belum mendapat penjelasan daripada beberapa kajian tentang VM MT secara deskriptif. Analisis data bermula dari segi penyebaran fonem dan bunyi yang terdapat dalam kawasan kajian berdasarkan bunyi vokal, diftong dan konsonan. Hasilnya, VM MT mempunyai 6 fonem vokal, iaitu /i, u, e, o, ə, a/ yang terdiri daripada dua vokal depan, dua vokal tengah, dan dua vokal belakang serta memiliki lima diftong, iaitu /-oj, -aw, -aj, -ej, -uj/ yang dibunyikan sebagai [-oj, -aw, -aj, -ej, -uj]. Lima diftong ini hanya hadir pada posisi akhir kata sahaja. Sehubungan itu, VM MT mempunyai 19 fonem konsonan; tujuh konsonan letupan /p, b, t, d, k, g, dan ʔ/, satu konsonan letusan /dʒ/, tiga konsonan geseran /s, ʃ, h/, empat konsonan nasal /m, n, ŋ, ŋ/ satu konsonan getaran /r/, satu konsonan sisian /l/ dan dua konsonan separuh vokal /w, j/. Hasil penemuan ini diharap dapat memberikan satu penemuan yang baharu dan dapat merungkai segala kekurangan daripada kajian-kajian yang lepas.

RUJUKAN

- Abdullah Hassan. 1980. *Linguistik am untuk guru bahasa Malaysia*. Petaling Jaya: Fajar Bakti.
- Asmah Haji Omar. 1975. *Essays on Malaysian linguistics*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Haji Omar. 1983. *The Malay peoples of Malaysia and their languages*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Charles, E. Bressler. 1999. *Literary criticism: An introduction to theory and practice*. New Jersey: Prentice Hall College.
- Claynes, A. 1997. On The Proto-Austronesian diphthongs. *Oceanic Linguistics* 36 (2): 347-361.
- Henry Guntur Tarigan. 1991. *Metodologi pengajaran bahasa 1*. Bandung: Angkasa Bandung.
- Information Malaysia 1992-93 Year Book*. 1992. Kuala Lumpur: Berita Publishing Sdn. Bhd.
- Kaharuddin & Rahim Aman. 2011. Hukum bunyi dalam bahasa Indonesia dan bahasa Makassar. *Jurnal Melayu* (7): 287-302.
- Labov, W. 1972. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Mahsun. 1995. *Dialektologi Diakronis Sebuah Pengantar*. Yogyakarta: Gadjah Mada Universitas Press.
- Mahsun. 2005. *Metode penelitian bahasa*. Jakarta: Raja Grafindo Persada.
- Mohd Tarmizi Hasrah, Rahim Aman & Shahidi A.H. 2010. Variasi dialek Pahang: keterpisahan berasaskan jaringan sungai. *Jurnal Melayu* (5): 315-332.
- Norfazila Bt. Ab. Hamid. 2014. Rekonstruksi dan pengelasan bahasa Melanau Purba. Tesis Doktor Falsafah. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Norfazila Ab Hamid & Rahim Aman. 2015. Menentukan inventori fonem varian Melanau Oya dengan menggunakan pendekatan struktural. Kertas kerja ini dibentangkan dalam Seminar Linguistik Kebangsaan 2015 (SliK) (Prosiding). Anjuran Persatuan Linguistik Malaysia

- (PLM) dengan kerjasama Dewan Bahasa & Pustaka dan Universiti Kebangsaan Malaysia, 20-21 Januari: 63-78.
- Norfazila Ab. Hamid & Rahim Aman. 2016. Varian Melanau Sarawak: Tinjauan di Melanau Mukah. *Jurnal Melayu*. 15 (1): 99-112.
- Norfazila Ab. Hamid & Rahim Aman. 2017. Varian dialek Melayu Tioman-Aur-Pemanggil: analisis linguistik bandingan. *Gema Online Journal of Language Studies*. 17 (2): 219-244.
- Norfazila Ab. Hamid, Norhasliza Ramli & Rahim Aman. 2017. Sistem jaringan komunikasi Langkawi varian Kedawang. *Jurnal Melayu Isu Khas 2017*:407-418.
- Norfazila Ab Hamid. 2019. Inventori fonem dialek Melayu Jugra di Permatang Pasir. *Jurnal Melayu*, 18 (1): 29-42.
- Norfazila Ab Hamid. 2020. Komunikasi lisan dialek Melayu Jugra. *Jurnal Melayu Isu Khas Disember*: 517-529.
- Norfazila Ab Hamid. 2020. Varian Melanau Sarawak: Tinjauan di Melanau Igan. *Jurnal Melayu*. 19 (2): 321-336.
- Norfazila Ab Hamid & Norhasliza Ramli. 2021. Inventori fonem dialek Melayu Tioman-Aur-Pemanggil di Salang. *Jurnal Melayu*. Bil. 20 (1) 2021. 109-125.
- Norfazila Ab Hamid, Wan Robiah Meor Osman, Norhasliza Ramli & Raj Ali Zahid Elly. 2023. Inventori fonem vokal dan diftong varian Melanau Balingian di Sarawak. *Jurnal Melayu*. Vol. 22 (2) 2023. 71-83.
- Rahim Aman. 1997. Perbandingan fonologi dan morfologi bahasa Iban. Tesis Sarjana. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Saidatul Nornis Hj. Mahali. 2010. Perbandingan dialek Bajau Kota Belud dan Bajau Semporna, Sabah. *Jurnal Melayu* (5): 333-374.
- Samarin, W. J. 1993. *Linguistik lapangan: Panduan kerja lapangan linguistik*. Terj. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Tajuddin B. Hj. Hussein. 2009. *Malaysia negara kita*. Kuala Lumpur: MDC Publisher Sdn. Bhd.
- Terry Eagleton. (1983). *Literary theory: An introduction*. United States: University of Minnesota Press.
- Trudgill, P. & Chambers, J.K. 1990. *Dialektologi*. (terj.). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Wan Hashim Wan Teh. 1980. *Kaedah penyelidikan sosial*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Biodata Penulis:

Norfazila Ab. Hamid (PhD) merupakan Pensyarah Kanan di Pusat Kajian Bahasa, Kesusasteraan & Kebudayaan Melayu, Fakulti Sains Sosial & Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia. Kepakaran beliau ialah dalam bidang Linguistik Bandingan & Dialektologi.

Wan Robiah Meor Osman (PhD) merupakan Pensyarah Kanan di Pusat Kajian Bahasa, Kesusasteraan & Kebudayaan Melayu, Fakulti Sains Sosial & Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia. Kepakaran beliau ialah dalam bidang Sosiolinguistik, Sosio-pragmatik & Leksikografi.